

فراوانی زده‌اند و مجموعه‌ای از دستورالعملها و افکار مؤثر و مفید در راستای این هدف ارائه کرده‌اند و دیگران را نیز به سوی این رفتار نیکو فرا خوانده‌اند و تنها راه نجات مسلمانان را وحدت کلمه و جمع شدن تحت یک رایت می‌دانسته‌اند. این نوشتار به بررسی زندگی، آثار و اندیشه‌های شش نفر از این طلایه‌داران آرمان تقرب بین مذاهب اسلامی می‌پردازد.

کلید واژگان

وحدت، تقرب، مشکلات جهان اسلام، طلایه‌داران و بزرگان تقرب، راهکارهای وحدت

مقدمه

اختلاف انداختن میان مذاهب اسلامی و پیروان آنها، از آن روزی که این مذاهب شکل گرفته‌اند،

روح‌الله روح‌اللهی / دانشجوی
رشته فقه و حقوق امامیه
r.rohollahi@gmil.com

باقر گرگین / دانشجوی رشته
فلسفه و عرفان اسلامی
b_gorgin65@yahoo.com

چکیده

تفرقه و جدایی بین مسلمانان از دیرباز مسئله‌ای جدی و پر اهمیت بوده است و کسانی برای به هم رساندن پیروان آخرین دین آسمانی جهد و تلاش فراوان نموده‌اند که از آن جمله می‌توان به بزرگ‌مردانی که در این مقاله بدانها پرداخته شده است اشاره نمود. این رادمردان در این راه ستروگ دست به مسافرتها، مباحثه‌ها، تألیفها و مجاهدات

را دهمردان تقرب

همواره در برنامه‌های اساسی دشمنان اسلام قرار داشته است و گاهی نیز مسلمانان آگاهانه یا ناآگاهانه به آنها یاری رسانده‌اند. دشمنان اسلام همواره کوشیده‌اند تا با مبنا قرار دادن شعار «فَرَقْ تَسُدْ» (تفرقه بینداز و حکومت کن)، جماعت مسلمانان را پراکنده کنند و از ضعف حاصل از آن نهایت استفاده را ببرند و از منافع آنها بهره بری کنند. از سوی دیگر، از قدرت گرفتن ایشان جلوگیری کنند. در این میان مصلحانی ظهور یافتند که از اندیشه و نیرنگ دشمنان اطلاع داشتند. لذا تمام توان خود را در این راه صرف نمودند و تا حد زیادی توانستند این تفرق را به یکپارچگی مُبدل سازند. این بزرگ مردان عدهٔ کثیری از علما و بزرگان را شامل می‌شوند لیکن در این مقاله به علت نبودن مجال کافی، به گزارش زندگی و تبیین اندیشه‌های گزیده‌ای از این راد مردان پرداخته‌ایم. شایان ذکر است که این مقاله خلاصه‌ای است از نوشتاری مبسوط که به مقتضای شرایط ارائه مقاله در فصلنامه فروغ وحدت تلخیص شده است.

گفتنی است مباحث مربوط به امام خمینی، علامه شرف الدین و شیخ عبدالمجید سلیم به قلم باقر گرگین و مباحث مربوط به آیت الله مکارم شیرازی، شیخ محمد عبده و شیخ محمود شلتوت به قلم روح الله روح الهی نگارش یافته است.

علامه شرف الدین؛ تبیین کننده منشور وحدت اسلامی شناسایی و تاریخ

سیدعبدالحسین شرف‌الدین به سال ۱۲۹۰ هجری قمری در شهر «کازمین» زاده شد. پدر و مادر او هر دو از سادات شریف و محترم بودند. پدرش علامه بزرگ مرحوم سید یوسف شرف الدین و مادرش بانوی بزرگوار «زهرا» دختر آیت الله مرحوم سید هادی صدر، پدر مرجع تقلید نامی «سید حسن صدر» بود.^۱

در راه طلب و تکامل

وی ۸ ساله بود که پدرش پس از تکمیل دروس و گرفتن اجازه اجتهاد از فقهای عراق به جبل عامل در جنوب کشور لبنان بازگشت. سید عبدالحسن در وطن مألوف پدر، علوم مقدماتی صرف و نحو و منطق و بلاغت و سطوح فقه و اصول را در خدمت

وی فرا گرفت. او در همان ایام در میان هم سالان خود به نبوغ و استعداد مشهور بود. هنگامی که در سن هفده سالگی بود پدرش او را روانه عراق کرد تا به تحصیلات خود ادامه دهد. وی از محضر بزرگانی چون آیت الله خراسانی، شیخ الشریعه اصفهانی، سید محمد کاظم یزدی، سید اسماعیل صدر و دائی خود سید حسن صدر و دیگران استفاده نمود.^۲

وی هنوز به سن سی و دو سالگی نرسیده بود که به مقام والای اجتهاد نائل گشت و هنگامی که در سن ۳۲ سالگی به جبل عامل بازگشت، صاحب چندین اجازه اجتهاد بود و اجتهاد مطلق او مورد قبول همگان قرار داشت.^۳

از حوادث مهم زندگی شرف الدین می‌توان به اقامه نماز جماعت در مسجدالحرام در ایام حج ۱۳۴۰ ق. اشاره کرد. وی اولین عالم شیعی است که در مسجد الحرام نماز جماعت خواند و شیعیان و سنیان پشت سر او نماز جماعت خواندند.^۴

اندیشه‌های وحدت محور

پیرامون دیدگاههای وسیع تقریب گرایانه و وحدت محور سید عبدالحسین شرف الدین جالب توجه است که بدانیم وی از آغاز جوانی این مسئله را به عنوان یک دغدغه اساسی جهان اسلام در نظر داشته است.^۵

وی شیعه و سنی را مسلمان می‌دانست و بر این باور بود که «دو طایفه - شیعه و سنی - مسلمانند، و بدون تردید به دین حنیف اسلام معتقد، بنابراین آنها نسبت به آنچه پیامبر (ص) آورده مساوی‌اند و اختلافی ندارند. اختلافی که موجب افساد در تلبس به اساس اسلام باشد. در هیچ اصل اساسی اختلاف در بینشان نیست، هیچ نزاعی در میان آنان وجود ندارد، جز آن مقدار اختلافی که مجتهدان در طرز استنباط احکام از کتاب، سنت، اجماع و دلیل چهارم (عقل) دارند، و این اختلاف جزئی به حدی نیست که موجب شقاق و دوری شود و یا امت را در گودال و دره عمیق هلاکت ساقط نماید.»^۶ وی در مقابل این سخن که شیعه منکر

می پردازد که با اسناد به آنها چنین عملی (سب شیخین) موجب کفر نمی شود.^۹ و البته این مطالب را در مقابل فتوایی که حکم به تکفیر شیعیان (به همین سبب) داده است، تبیین می کند. وی همواره بر ضرورت وحدت شیعه و سنی تأکید داشت^{۱۰} و نزاع بین شیعه و سنی در مسائل اختلافی را نزاع صغروی می دانست.^{۱۱}

وحدت و جهت گیری آثار وی

مسئله وحدت در شکل گیری و جهت یافتن تألیفات شرف الدین نقش اساسی دارد؛ به شکلی که اکثر آثار وی به مسائلی پیرامون رفع شبهه درباره شیعه در اذهان اهل سنت و معرفی حقیقت شیعه اختصاص دارد و هدف تألیف همه آنها به تصریح خود ایشان در جای جای کتبش نزدیک سازی قلوب مسلمین، ایجاد وحدت و حس برادری میان مسلمانان است. وی در پاره‌ای از آثار به طرح مسائلی که موجب جدایی و اختلاف است می پردازد و راه را برای ایجاد اختلاف می بندد و عوامل اختلاف را با مباحثی تفصیلی و کامل از بین می برد. در این مجال به عنوان نمونه از چند کتاب وی در این ارتباط مطالبی را ذکر می نماییم.

الف) *الفصول المهمه فی تألیف الامه*:

این کتاب از اولین کتب تألیف شده به دست سید عبدالحسین شرف الدین و اولین کتاب او پیرامون وحدت اسلامی است که فصول و موضوعات مختلفی را در این باره دربرمی گیرد. وی در این اثر به مطرح کردن صحیح و بلیغ و شیوای مسائلی می پردازد که اطلاع از آنها برای هر مسلمانی می تواند موجب رفع ابهام و رسیدن به آگاهی و بصیرت صحیح باشد. به عنوان مثال وی هرگز سخن کسانی را که از وحدت گریزانند و پیوسته در پی جدایی فکنی میان مسلمانان را نمی پذیرد و در اهمیت و حساسیت وحدت تأکید می کند:

«و ما هرگز گردن از زیر یوغ بردگی بیرون نتوانیم برد و به حریت و آزادی نخواهیم رسید مگر در سایه وحدت کلمه و الفت دلها و یکی شدن باطنها و هماهنگی فکرها و تصمیمها، و گردآمدن بر محور نوامیس امت اسلامی و بالا بردن کیان ملت مسلمان»^{۱۲}.

وی در جای دیگر مسلمانان را شدیداً از تفرقه نهی می کند و یادآور می شود:

«ای امت اسلامی به هوش باشید به هوش! از آثار

خلافت شیخین است و بدین وسیله در دین خلل و فساد ایجاد می کند- پاسخ می دهد اولاً : خلافت شیخین یک واقعیت تاریخی است که هیچ آدم باشعوری آن را انکار نمی کند و هیچ انسان با وجدانی در آن تردید به خود راه نمی دهد. حکمرانی آن دو، از سال یازدهم تا سال بیست و سوم طول کشیده و در این مدت فتوحانی پیش آمده و پایه های اسلام محکم گشته است.

ثانیاً : خلافت آن دو از شئون سیاسی بوده و زمان آن هم گذشته است و درست نیست که مسلمانان امروز خود را به آن مشغول کنند و بدین وسیله به یکدیگر ابراز نفرت نمایند. چنین اعتقاد و باوری چه فایده دارد؟^۷

شرف الدین پیرامون سب و لعن شیخین، خاطرنشان می کند:

۱. آیا شیعه شیخین را ناسزا می گوید؟

۲. اگر فرضاً آنان شیخین را ناسزا گفته باشند، چنان عملی موجب کفر می شود یا نه؟ و درباره مطلب نخست تصریح می کند: «به نظر ما بحث در موضوع نخست، کاری عبث و لغو است، زیرا آنان نمی پذیرند اگر چه به پروردگار کعبه سوگند بخوریم و اگر هرگونه دلیل هم بیاوریم زیر بار نمی روند و شیعه را از آن تهمت تبرئه نمی کنند. امامیه بارها اعلان کرده ولی گوش نداده اند و فریاد برآورده اما نشنیده اند»^۸. و چون این راه را مصدود می بیند به بحث دوم می پردازد و به طرح دلایل شش گانه ای

شیخ محمد عبده
همپای سید جمال
الدین، به اصلاح گری
دینی اعتقاد داشت
و در صف مبارزه
قرار گرفت. ایشان
نظریات جدیدی
همچون آزادی
اجتهاد، تغییر نظام
و متون درسی
الازهر و ... داشت
که همگی گامی به
سوی اتحاد به شمار
می رفت

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی
رتال جامع علوم انسانی

سوء تفرقه و پراکندگی بیمناک شوید و از اختلاف کلمه و جدایی دلها و کینه و نفرت از یکدیگر بپرهیزید»^{۱۳}.

همچنین وی در فصل چهارم و پنجم کتاب به مسلمانان و مؤمن بودن شیعه و سنی تصریح می‌کند و دلایل و مستندات از احادیث معتبر هر دو گروه ارائه می‌دهد و می‌گوید: روایاتی از پیشوایان ما علیهم السلام وجود دارد که آنان به مسلمان بودن سنیان، حکم کرده و فرموده‌اند که سنیان مانند شیعه هستند و احکام اسلام بر همه شان جاری است. این نکته در مذهب ما در نهایت وضوح است و هیچ انسان منصف و معقولی در آن تردید به خود راه نمی‌دهد و لذا به تفصیل سخن نمی‌گوییم، زیرا حکیمانه نیست که امر واضحی را توضیح بیشتر بدهند.^{۱۴}

وی از سوی دیگر به مستندات اهل سنت اشاره می‌کند و یادآور می‌شود که از اهل سنت احادیث فراوانی روایت شده مبنی بر اینکه هر موحدی اهل نجات است. این احادیث اثبات کننده آن است که شیعه و سنی هر دو اهل بهشتند. و هدف ما از این کار برانگیختن مسلمانان بر اجتماع و اتحاد، و ذکر معایب و زشتیهای اختلاف و نزاع است.^{۱۵}

آنگاه به نقل احادیث کثیری از اهل سنت در این باب می‌پردازد و خود را در مقابل کسانی قرار می‌دهد که در هر دو گروه شیعه و سنی دست به تکفیر و رد یکدیگر می‌زنند و بر آنها می‌خروشد و فریاد برمی‌آورد:

«من می‌خواهم به مردم هشدار دهم که این همه پشت به هم کردنها کاری لغو، عبث و سفاهت خالص بلکه فساد و تباهی در روی زمین است و کشت و نسل را به باد می‌دهد، زیرا بعد از آنکه خود دین، هر دو گروه را مؤمن می‌شناسد و به رستگاری و نجات هر گروه در درجه‌های عالی بهشت نظر می‌دهد، دیگر برای این همه نزاع و خصومت و اختلاف و کشمکش وجهی معقول و حکیمانه باقی نمی‌ماند. اما چه باید کرد که مسلمانان گرفتار عده‌ای شده‌اند که به طور کلی دیده از اصلاح خود پوشیده‌اند و از این همه احادیث صحیح غفلت کرده‌اند!»^{۱۶}

وی در این کتاب با زبانی بلیغ و ادبیاتی شیوا منشور اتحاد اسلامی را طراحی می‌کند و خود وی هدفش از تألیف این کتاب را اینچنین ترسیم می‌کند:

«من به یاری خدای تعالی در این کتاب، فریادی

را سر داده و آن را *الفصول المهمه فی تألیف الامه* نام نهادم و جز اصلاح در حد توان، مقصد دیگری ندارم؛ بر خدا توکل کردم و به سوی او بازگردم»^{۱۷}.

ب- *المراجعات*:

المراجعات از کتب گرانقدر و کم نظیر قرن چهاردهم اسلامی است. این کتاب در نوع خود بی‌نظیر است. در این کتاب چنان ادب و احترامی در نامه‌های رد و بدل شده وجود دارد که در کمتر مباحثه‌ای وجود دارد. این کتاب مجموعه‌ای است از ۱۱۲ نامه که بین سید عبدالحسین شرف‌الدین و شیخ الاسلام سلیم بشری، مفتی و رئیس سابق جامع الأزهر، مبادله شده است. در این نامه‌ها طبق قراری که بین این دو گذاشته می‌شود، مسائل مهمی که پیرامون مذهب تشیع مطرح است مورد بحث قرار می‌گیرد و در آغاز دو طرف از یکدیگر اجازه ورود به بحث می‌گیرند و شیخ سلیم بشری هر مسئله‌ای را که پیرامون آن احتیاج به روشن‌گری و توضیح بوده مطرح می‌کند و علامه شرف‌الدین با دقت و بلاغت تمام آنها را پاسخ می‌دهد و در پایان کتاب حقانیت بخش عمده‌ای از اعتقاد شیعه برای شیخ سلیم بشری مشخص می‌شود و وی آنها را تصدیق می‌کند که از آن جمله می‌توان به اهمیت فقه شیعه و صحت عمل به آن اشاره کرد.

شرف‌الدین پیرامون انگیزه تألیف این کتاب در مقدمه *المراجعات* اینچنین می‌آورد:

«و اما فکر نگارش این کتاب خیلی پیش از نوشته‌های آن به وجود آمده و سابقه طولانی تری دارد، این فکر از آغاز جوانی در مغزم حرکت خود را

المراجعات، مجموعه ای است از ۱۱۲ نامه که بین سید عبدالحسین شرف الدین و شیخ الاسلام سلیم بشری، مفتی و رئیس سابق جامع الأزهر، مبادله شده است. در این نامه ها طبق قراری که بین این دو گذاشته می شود مسائل مهمی که پیرامون مذهب تشیع مطرح است مورد بحث قرار می گیرد و در آغاز دو طرف از یکدیگر اجازه ورود به بحث می گیرند و شیخ سلیم بشری هر مسئله‌ای را که پیرامون آن احتیاج به روشن گیری و توضیح بوده مطرح می کند و علامه شرف الدین با دقت و بلاغت تمام آنها را پاسخ می دهد

هر هدفی جز
وحدت و نزدیک
سازی قلوب
مسلمین به هم را
برای آثار شرف‌الدین
در نظر گرفتن،
ظلم به تلاشها و
مجاهدتهایی است
که وی در این راه
مقدس صرف نموده
است

شروع نموده، همچون برقی که در درون ابرهاست، درخشیدن گرفت و خونم را به جوش آورده بود.»^{۱۸} وی درباره نشر این کتاب می نویسد: «اما من هم اکنون به واسطه نشر این کتاب - بحمدالله - راحت و آسوده شدم، پس از این کتاب از زندگی خود راضی‌ام، چرا که این عملی است که به اعتقاد من باید تمام مشکلاتی که در این زندگی مشقت بار کشیدم، فراموشم سازد.»^{۱۹}

ج- النص و الاجتهاد

این کتاب آخرین کتابی است که شرف‌الدین تألیف کرد. البته نظیر آنچه در این کتاب آورده شده است قبلاً خود او در کتاب *الفصول الممهه فی تألیف الامه* آورده بود اما وی در این کتاب آن مسائل را شرح و تفصیل می‌دهد.

متن کتاب عبارتست از اجتهاداتی که صحابه رسول الله در مقابل نص آیات قرآن و سنت رسول الله کرده‌اند و البته خود شرف‌الدین درباره این اثر تأکید می‌کند: «در این فصل از برخی مسلمانان پیشین یاد می‌کنیم که در اثر شبهه‌ای که داشته‌اند به تأویل و توجیه اجتهادی گرفتار شده و با جمهور مسلمانان مخالفت کرده‌اند و با این وجود، مسلمانان عدالت آنان را مخدوش ندانسته‌اند. هدف ما توضیح این نکته است که وقتی آن تأویل‌گران و توجیه‌کنندگان از روی اجتهاد و رأی معذور شمرده شده‌اند و وقتی شما این سلف صالح را (که دین خود را از آنها آموخته و ایشان را واسطه میان خود و پیامبر (ص) می‌دانید) در آن تأویلها و توجیهات معذور می‌دانید، ناگزیر در مورد توجیه‌گران معاصر نیز باید چنین برخورد کنید و قطعاً کسانی را که در فروع و مسائل شاخه‌ای، دگر اندیشند، تحمل کرده و معذورشان بدانید.»^{۲۰}

همانطور که از گفته شرف‌الدین برمی‌آید، هدف شرف‌الدین از تبیین این اجتهادات تخطئه یا محاکمه کسی نیست و فقط می‌خواهد همین را بگوید که اگر گذشتگان در اجتهاداتشان معذورند در زمان حال هم باید کسانی که دست به اجتهاد می‌زنند آزاد باشند و معذور، و کسی حق ندارد به آنها مسائلی را نسبت دهد که نباید بدهد.^{۲۱} بدون تردید هدف این کتاب تنها الفت قلوب مسلمین است، اما گاهی بعضی از این کتاب سوءاستفاده می‌کنند و در اهدافی غیر از آنچه شرف‌الدین در نظر داشته از

آن استفاده می‌کنند که خود شرف‌الدین نیز بر این امر واقف بوده و به همین سبب به فرزندش تأکید می‌کرد که مقدمه‌ای باید بر این کتاب نوشته شود که مقاصد من را روشن کند. صدرالدین شرف‌الدین در همان مقدمه‌ای که پدر به او سفارش کرده بود از قول وی چنین می‌آورد:

«این جلد نزدیک به اتمام است. فرزند! مقدمه این کتاب به قلم تو خواهد بود. باید با نیت پاک و فکر روشن آن را بنویسی، چه ممکن است اگر دیگران بنویسند، چنانکه می‌باید از عهده برنیایند و به مقاصد من که حفظ وحدت امت اسلام و پیوند دلهای مسلمین است، پی نبرند.»^{۲۲}

لذا هر هدفی جز وحدت و نزدیک سازی قلوب مسلمین به هم را برای آثار شرف‌الدین در نظر گرفتن ظلم به تلاشها و مجاهدتهایی است که وی در این راه مقدس صرف نموده است. البته شرف‌الدین آثار دیگری به جهت برقراری الفت میان مسلمین نوشته است که به جهت اختصار از شرح آنها صرف نظر می‌کنیم.

وفات

علامه شرف‌الدین در روز دوشنبه ۸ جمادی الثانی سال ۱۳۷۷ هجری در لبنان دارفانی را وداع گفت. و بدینگونه زبانه آتشین اصلاح و وحدت و تقریب و طلایه دار مبارزه با اختلاف و تفریق دست از عالم فانی فرو شست و به دیدار معبود خویش شتافت.

علامه شیخ محمد عبده

تولد: محمد عبده در سال ۱۲۶۶ هجری قمری در دهکده‌ای از شهرهای استان بحیره کشور مصر متولد شد.^{۲۳}

تحصیلات: محمد، در ده سالگی خواندن و نوشتن را فرا گرفت و سپس در مدت دو سال کل قرآن را حفظ کرد.^{۲۴} و تحصیلات مقدماتی را در شهر طنطا در مسجد احمدی خواند و پس از چهار ماه به دانشگاه الازهر رفت و سرانجام از همان دانشگاه دانشنامه عالی (با درجه عالی) دریافت کرد.^{۲۵}

تدریس: وی استاد دارالعلوم الازهر،^{۲۶} مفسر قرآن کریم و مدرس مدرسه سلطانیه بود.^{۲۷}

شیخ محمد عبده و تقریب مذاهب اسلامی

علامه شیخ محمود شلتوت در پاسخ به سوال خبرنگاری که پرسید: «وظیفه و هدف دانشگاه الازهر در دوره جدید چیست؟» می‌گوید: «مهم‌ترین هدف اساسی در برنامه من عبارتست از پیکار با تعصبات و تحقیق و بررسی علوم دینی در محیطی پر از صفا و برادری و بحث در یافتن بهترین راهی که بتوان به تحکیم روابط دین و ایمان خدمت کرد و به پیروی از دلیل قوی از هر افقی که بدرخشد، نائل آمد

از جمله عقاید و عملکردهای ایشان در ارتباط با مقوله تقریب می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:
 ۱. تاسیس «جمعیه التقرب بین الادیان و المذاهب»^{۲۸}

۲. تلاش برای اصلاح گری دینی: شیخ محمد عبده همپای سید جمال‌الدین^{۲۹}، به اصلاح‌گری دینی اعتقاد داشت و در صف مبارزه قرار گرفت. ایشان نظریات جدیدی همچون آزادی اجتهاد، تغییر نظام و متون درسی الازهر و ... داشت که همگی گامی به سوی اتحاد به شمار می‌رفت.^{۳۰}

۳. شرح نهج البلاغه امام علی (ع)

۴. تفسیر المنار (گردآوری: محمد رشیدرضا)

عبده در این کتاب می‌گوید: «خداوند در روز قیامت از ما نمی‌پرسد که خلاق و مردم چه گفته‌اند یا چه دریافته‌اند، بلکه می‌پرسد که ما خود از کتاب او چه دریافته‌ایم و آیا از دستورهای او پیروی کرده‌ایم یا نه؟»^{۳۱}

۵. نهی از تکفیر و تندروی.

۶. تفسیر دوباره شریعت اسلامی در تطبیق با مسائل زمان.

۷. تألیف کتاب مقتبس السیاسه.

این کتاب نیز برگ زرینی در کارنامه تقریبی شیخ محمد عبده به شمار می‌رود. این کتاب درباره نامه امیرالمومنین، علی بن ابیطالب (ع) به مالک اشتر نگاشته شده است.^{۳۲}

وفات

علامه شیخ محمد عبده در روز هشتم جمادی الاولی سال ۱۳۲۳ هجری قمری (۱۹۰۵ میلادی) در پنجاه و شش سالگی بر اثر بیماری دار فانی را وداع گفت.^{۳۳}

علامه شیخ محمود شلتوت

تولد: محمود شلتوت در روز پنجم شوال سال ۱۳۱۰ هجری قمری در استان بحیره مصر در خانواده‌ای مذهبی و ادیب به دنیا آمد.

تحصیل و تدریس: ایشان در هفت سالگی به مکتب خانه روستایی‌شان رفت. وی در سال ۱۳۲۸ قمری (برابر ۱۹۰۶ میلادی) به شهر اسکندریه هجرت نموده و در دانشکده اسکندریه - که زیر نظر دانشگاه الازهر مشغول فعالیت است - به تحصیل مشغول گردید. وی در ۲۵ سالگی یعنی در

مؤسسان دارالتقريب، شيخ شلتوت بود که از آن همواره حمايت می نمود.^{۳۹}
۷. ارتباط صميمی با آيت الله العظمی بروجردی: ایشان ارادتی خاص به آيت الله بروجردی داشته و نامه های بسيار صميمی خطاب به ایشان نوشته است.

۸. صدور فتوای تاريخی جواز پیروی اهل سنت از فقه شيعه.^{۴۰}

۹. ارائه طرح جمع آوری احاديث مشترک.

۱۰. شرکت در نماز جماعت به امامت علامه، آيت الله العظمی کاشف الغطاء.

وفات:

سرانجام اين بزرگ مرد اسلام در تاريخ ۲۷ رجب سال ۱۳۸۳ هجری قمری دار فانی را وداع گفت. بسياری از بزرگان در رحلت او پیام تسليت فرستادند که از آن جمله علامه آيت الله شيخ آقا بزرگ تهرانی به مناسبت وفات ایشان از طرف علمای نجف اشرف خطاب به رجال تقريبن، پیام تسليت صادر نمودند.^{۴۱}

پی نوشتها

۱. شرف الدين عبدالحسين، الاجتهاد والنص، ترجمه علی دوانی، مقدمه به قلم سيد محمد صادق صدر، ص ۷.
۲. همان.
۳. حکیمی، محمد رضا، شرف الدين، ص ۲.
۴. دایره المعارف تشيع، جلد ۹، ص ۵۶۵. شرف الدين چاوش وحدت، ص ۱۴۴.
۵. ترجمه المراجعات، ترجمه محمد جعفر امامی، ص ۳۶-۳۵.
۶. شرف الدين عبدالحسين، المراجعات، رهبری امام علی در قرآن و سنت، ترجمه محمد جعفر امامی، ص

سال ۱۳۴۰ قمری (برابر با ۱۹۱۸ ميلادی) موفق به کسب عالی ترين مدرک رسمی از دانشکده اسکندريه شد و به عنوان دانشجوی نمونه شناخته و معرفی شد. سپس در سال ۱۳۴۱ قمری در جایگاه استاد در همان دانشکده به تدریس پرداخت.

وی همچنین در سال ۱۳۶۰ قمری (۱۹۳۸ ميلادی) در دانشگاه الازهر به تدریس پرداخت و در سال ۱۳۶۱ قمری در مقام مدرس مرحله تخصصی دانشگاه الازهر برگزیده شد.

برخی افتخارات علمی ایشان عبارتند از کسب دکترای افتخاری از دانشگاههای جاکارتا و شیلی.^{۳۴}

رياست الازهر: شيخ محمد مصطفی مراغی - رئيس الازهر - در سال ۱۳۷۹ قمری (برابر با ۱۹۵۷ ميلادی) شيخ شلتوت را به عنوان قائم مقام دانشگاه الازهر برگزید. شيخ شلتوت در سال ۱۳۸۳ قمری (۱۹۶۱ ميلادی) به مقام رئيس دانشگاه الازهر برگزیده شد.

اندیشه ها و اقدامات شيخ شلتوت درباره تقريبن مذاهب اسلامي

۱. پیکار با تعصبات فرقه ای و مذهبی: ایشان در پاسخ به سوال خبرنگاری که پرسید: «وظیفه و هدف دانشگاه الازهر در دوره جدید چیست؟» می گوید: «مهم ترین هدف اساسی در برنامه من عبارتست از پیکار با تعصبات و تحقیق و بررسی علوم دینی در محیطی پر از صفا و برادری و بحث در یافتن بهترین راهی که بتوان به تحکیم روابط دین و ایمان خدمت کرد و به پیروی از دليل قوی از هر افقی که بدرخشد، نائل آمد.^{۳۵}

۲. تدریس فقه شيعه در الازهر: ایشان در این باره گفته اند: «دانشگاه الازهر، بر اساس تقريبن بين مذاهب اسلامي مقرر داشت که فقه شيعه و اهل سنت هر دو بر اساس دليل و برهان بدون هيچ گونه تعصبي تدریس شود.^{۳۶}»

۳. تأسیس آکادمی تحقیقات اسلامی: در این مؤسسه نمایندگان تمام مذاهب اسلامی گردهم می آیند و درباره موضوعات گوناگون اسلامی بحث و بررسی می کنند.^{۳۷}

۴. برگزاری مراسم عزاداری عاشورا در دانشگاه الازهر.

۵. حمايت از قيام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ شمسی در ایران.^{۳۸}

۶. تأسیس و حمايت از دارالتقريب: از جمله

- ۳۷ و ۳۸. همان، ص ۲۰۵ و ۲۰۶.
۷. همان، ص ۲۱۲.
۸. همان، ص ۲۱۲ الی ۲۱۹.
۹. النص و الاجتهاد، ترجمه علی دوانی، ص ۵۰۶.
۱۰. همان.
۱۱. المراجعات، ترجمه سید ابراهیم سید علوی، ص ۱۱.
۱۲. شرف الدین، عبد الحسین، الفصول المهمه فی تألیف الامه، ترجمه سید ابراهیم سید علوی، ص ۱۲.
۱۳. همان، ص ۳۷.
۱۴. همان، ص ۳۹.
۱۵. همان ۵.
۱۶. همان ص ۱۴.
۱۷. المراجعات، ترجمه محمد جعفر امامی، ص ۳۵.
۱۸. همان، ص ۴۰.
۱۹. الفصول المهمه فی تألیف الامه، ترجمه سید ابراهیم سید علوی ص ۷۵.
۲۰. اجتهاد در مقابل نص، ترجمه علی دوانی، ص ۵۰۶ و ۵۰۷.
۲۱. همان، ص ۲.
۲۲. شیخ محمد عبده، مصلح بزرگ مصر، ص ۹.
۲۳. الامام محمد عبده، عبدالحلیم الجندی، ص ۷.
۲۴. شیخ محمد عبده، سیدمصطفی حسینی طباطبائی، ص ۲۵.
۲۵. الامام محمد عبده، ص ۱۱، الامام محمد عبده بین المنهج الدینی و المنهج الاجتماعي، ص ۳۶، پیشگامان
۲۶. همان.
۲۷. مردم و دین، محمود شلتوت، ص ۱۶.
۲۸. بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی، سید حمید روحانی، ج ۱، ص ۵۳۲.
۲۹. شیخ محمود شلتوت، طلابیه دار تقرب، عبدالکریم بی آزار، ص ۲۴۰، مردم و دین، ص ۹.
۳۰. ایشان در روز ۱۷ ربیع الاول ۱۳۷۸ قمری مصادف با میلاد سعید نبی اکرم (صلی الله علیه و آله) و امام جعفر صادق (علیه السلام) - رئیس مذهب جعفری - و با حضور نمایندگان مذاهب شیعه امامی، زیدی، شافعی، مالکی، حنفی و حنبلی، این فتوا را صادر نمودند. شیخ محمود شلتوت طلابیه دار تقرب، ص ۱۸۹: اسلام آیین همبستگی، دکتر عبدالکریم بی آزار شیرازی، ص ۲۲۴.
۳۱. شیخ محمود شلتوت طلابیه دار تقرب، عبدالکریم بی آزار، ص ۲۵۷ و نیز جمهوری اسلامی ۱۳۷۹/۱۰/۱۹، ویژه نامه، ص ۹.

منابع و آخذ

فهرست کامل منابع و مأخذ این نوشتار در پایان قسمت دوم ارائه خواهد شد.

